

Николина Хавран

nikolina.tutus@ff.uns.ac.rs

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Монахиња Јефимија под светлошћу новијих сазнања

Монахиња Јефимија – новија сазнања, приредиле Светлана
Томин и Наташа Половина, Нови Сад: Платонеум, 2022.

Зборник *Монахиња Јефимија – новија сазнања*, настао трудом и залагањем професорки Светлане Томин и Наташе Половине, представља компилацију брижљиво изабраних текстова посвећених лику и делу прве српске књижевнице, монахиње Јефимије, пређашње деспотице Јелене Мрњавчевић. У настојању да *новим снопом светлости* осветле *Јефимијин књижевноисторијски портрет*, како то приређивачице у свом Предговору (7–9) кажу, оне пред читаоце доносе укупно четрнаест радова из пера дванаесторо аутора, проучавалаца књижевности, језика и уметности, међу којима се и саме налазе: „Монахиња Јефимија“ Ирене Шпадијер (9–14), „Књижевно дело монахиње Јефимије“ Љиљане Јухас-Георгиевске (15–48), „Ритамско памћење и формалне структуре. Белешке о Јефимијиним текстовима“ Розане Морабито (49–61), „Језик наговештаја, интертекстуално читање *Туге за младенцем Угљешом*“ (63–76), „Многозначност иконе у Јефимијиној поезији“ Јелене Пилиповић (77–88), „О стиху песникиње монахиње Јефимије: Малије икони, нь великь дарь“ Ђорђа Перића (89–104), „Трагом једног записа у Сарајевском препису Законоправила Светог Саве“ Светлане Томин и Наташе Драгин (105–123), „Икона василисе Јелене и оснивачи манастира Поганова“ (125–155), „Ко су биле монахиње Јефимија и Евпраксија из натписа на плаштаници Манастира Путне?“ (157–169), „Последње молитве деспота Јована Угљеше у Светој Гори“ (223–231) Гојка Суботића, „Плаштаница из манастира Путна. Питање ауторства“ Светлане Томин и Наташе Половине (171–186), „Символика кринова на гробу монахиње Јефимије“ Јанка Магловског (187–199), „Поеме и вотивни дарови монахиње Јефимије као израз људске трагедије“ Љубице Винуловић (201–222) и „О једном хиландарском натпису из друге половине XIV

века“ Ђорђа Сп. Радојичића (233–234). Поред тога, зборник је употпуњен Библиографским подацима о радовима (235–236) и Именским регистром (253–259), који умногоме олакшавају његову циљану претрагу. Посебну драж имају прилози фотографија, укупно њих шестнаест, свих предмета примењене уметности који се повезују са монахињом Јефимијом, као и битних места њене животне топографије, захваљујући којима је читалац у могућности да и визуелно доживи лепоту и раскош Јефимијине уметничке заоставштине. Пажљив одабир радова пружа један свеобухватан поглед Јефимијиног стваралаштва, а њихов брижљив редослед омогућава да се он отвара поступно, неотезан бројем и природом у њима изнетих сазнања.

Прва два рада, Ирене Шпадијер и Љиљане Јухас-Георгиевске, којима се, према свом прегледном карактеру, може придружити и рад Љубице Винуловић, пружају један шири поглед на Јефимијине биографске податке, пресудне за разумевање дела проистеклих из таквог животног искуства, на њене литерарне текстове и предмете примењене уметности на којима су они забележени – *Тугу за младенцем Угљешом*, *Мољење Господу Исусу Христу* и *Похвалу кнезу Лазару*, с фокусом посебно усмереним на сагледавање могућих књижевних узора и утицаја. Интересовање Љиљане Јухас-Георгиевске за лексику, фразеологију и стил Јефимијиног опуса, тј. за фреквенцију и начин коришћења одређене лексеме, резултирају јединственим речником-конкорданцом, чија се главна улога везује за стилистичка проучавања текстова. Стилским законитостима посветила се и Розана Морабито, чији се именовани рад по први пут на српском језику појављује у овој публикацији. Полазећи од констатације да је реч о делима која нису била намењена за гласно читање, ауторка испитује природу стилских поступака, указујући на њихову значајну улогу у композицији дела, као и на њихове односе са тематско-мотивским целинама.

Радови Јелене Пилиповић и Ђорђа Перића уже су посвећени Јефимијиним првонасталом делу – *Туги за младенцем Угљешом* и двострукој иконици на којој је она забележена. Проматрајући саоднос значења текста и улоге и значења иконе, Јелена Пилиповић предочава њихову компатибилност и способност да својим садејством искажу Јефимијине снажне емоције, али и њену снажну веру. Када је реч о тумачењу самога текста, ауторка у средиште интересовања поставља

носећи мотив мајчинског бола, који анализира у богатом контексту античко-византијске традиције материнске тужбалице и топоса *mater dolorosa*. Тим истраживачким путем на својеврстан начин продужава Љубица Винуловић, која се, такође поводом истог дела, задржава на жанру тужбалице, његовим одликама у хришћанској књижевности, предочавајући Јефимијино угледање на химнографска уобличења Богородичине тужбалице за распетим Христом. Богатство Јефимијине књижевне културе и литерарног умећа показује и Ђорђе Перић на примеру њеног првог записаног стиха – *мале иконе, а велики дар*, откривајући његову слојевитост и библијски корен из којег је изникао, као и његов могући утицај на народно лирско стваралаштво.

Представу о Јефимијиној књижевној култури употпуњује коауторски рад Светлане Томин и Наташе Драгин. Оживевши динамично раздобље српске историје непосредно пре и после 1371. године, у сплету политичких, културних и личних дешавања кључних појединаца, попут деспота Јована Угљеше, старца Исаије и саме деспотице, ауторке осветљавају Јефимију као наручиоца *Псалтира*, а старца Исаију као аутора записа који о томе сведочи.

Поред уметничких предмета на којима су забележени Јефимијини састави, пажњу истраживача привлачили су и други предмети који се могу сматрати њеним творевинама. Реч је о два црквена предмета – о икони из манастира Поганова и плаштаници из манастира Путне. Главно питање које се поводом њих поставља јесте питање ауторства, тј. њиховог идејног творца и наручиоца. Академик Гојко Суботић у своја два приложена рада врло систематично настанак оба предмета доводи у везу са младом удовицом Василисом Јеленом. Да је плаштаница из Путна настала по жељи монахиње Јефимије, детаљним приказом историјата иконе, развоја научне мисли о Јефимији као могућем наручиоцу, њеног интелектуалног и духовног профила, стилских карактеристика њеног уметничког веза, потврђује се и у раду Светлане Томин и Наташе Половине.

Траг могућег Јефимијиног стваралаштва такође је осветљен. Одајући топли помен и захвалност деспоту Јовану Угљеши и његовим саборцима за поднету жртву и исказану храброст током борбе са Турцима, академик Гојко Суботић указује на Јеленин утицај на идејно осмишљавање диптиха који је деспот даривао манастиру Ватопеду током своје последње посете учињене 1371. године, док Ђорђе Сп.

Радојичић, извештавајући о надгробној плочи у Хиландару, под којом су почивале кости кесара Војихне, износи мишљење да је натпис на њој сигурно саставила деспотица Јелена.

Јединствен по својој тематици издваја се рад Јанка Магловског. Предмет његовог истраживања није ниједно Јефимијино дело, већ мотив крина, карактеристичан иконографски украс каменог саркофага над гробом у који је она, након свог упокојења, положена. Проматрајући овај мотив симболичког значења у моравској пластици, књижевности и *Светом писму*, Јанко Магловски даје његово тумачење, према којем се њиме, поред духовне и телесне чистоте, представља и праведник, преминуо у овоземаљском животу да у царству небеском вечно цвета.

Сагледана у широком контексту културе, уметности и историје, чијим токовима припада, слика монахиње Јефимије предочена у именованом зборнику показује се као изузетно живописна и слојевита. Окупивши најважнија истраживања старијег и новијег датума међу једне корице, учинивши их тако приступачним и видљивим, зборник *Монахиња Јефимија* заиста јесте *нови сноп светлости*, који прву српску књижевницу осветљава као изузетно надарену, образовану, свестрану жену истанчаног уметничког осећаја, снажну и истрајну урпкос свим несрећама, а надасве као брижну мајку, супругу и кћерку непоколебљиве вере у Христа. Као такав, за све који буду пожелели да изблиза погледају и спознају монахињу Јефимију, или да крену у потрагу за њеним непознатим делом, он представља незаобилазно штиво.

Nikolina Havran

nikolina.tutus@ff.uns.ac.rs

University of Novi Sad

Faculty of Philosophy

New Insight about Nun Jefimija